

Araştırma Makalesi • Research Article

Di Edebîyata Kurmancî Ya Gelêrî Da Beyt û Taybetîyên Wê*

Bayt and Its Features in Kurdish Folk Literature

Kürt Halk Edebiyatında Beyt ve Özellikleri

Yaşar Kaplan ^{a,**}

^a Arş. Gör. Yaşar Kaplan, Hakkâri Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Dinler Tarihi Bölümü, 30000, Hakkâri/Türkiye.
ORCID: 0000-0002-3960-0221

AGAHIYÊN GOTARÊ

Rabirdûya Gotarê:

Dîroka serlêdanê: 26 Mijdar 2020
Dîroka sererastkirinê: 18 Berfenbar 2020
Dîroka pejirandinê: 22 Berfenbar 2020

Peyvên Sereke:
Edebîyata gelêrî
Beyt
Destan
Çîroka Manzûm

ARTICLE INFO

Article history:

Received 26 November 2020
Received in revised form 18 December 2020
Accepted 22 December 2020

Keywords:
Folk Literature
Bayt
epic
Story in verse

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru Tarihi: 26 Kasım 2020
Düzeltilme Tarihi: 18 Aralık 2020
Kabul Tarihi: 22 Aralık 2020

Keywords:
Halk Edebiyatı,
Beyt
Destan
Manzum Hikâye

PÛXTE

Di Edebîyata Kurmancî da beşa ji hemîyan dewlemendtir Folklor û Edebîyata Devkî ye. Edebîyata devkî malê gel e û li nav komelgehê belav e. Di edebîyata devkî da beyt, destan an jî çîrokên manzûm yê kurmancî giraniyeke mezin heye. Destan yek ji kevintirîn cûreyê edebîyata devkî ye. Di serdemên gelek kevin da hatine danan û danêrên wan ne dîyar in. Di destanan da bûyerên dîrokî û civakî yê karîgerîyeke mezin li ser civakê hiştî û di bîrdanga civakê da cihê xwe girtî, bi awayekî manzûm hatine honandin. Peyva “Dastan” an “Destan” peyveke Îranî ye. Di kurmancî da li şuna peyva destanê “Beyt”, “Qiset”, “Qewl”, “Hikaye”, “Serhatî” û “Çîrok” tên bikaranîn. Beyt, hikaye an rûdanekê bi devkî vediguhêze. Dibe ku ew ji serî bo binî bi terzê stîrankî an jî bi terzê stîrankî û çîrokî ya tevlîhev bê gotin. Armanca vê xebatê danasîna cûreyê beytê an jî çîroka manzûm e.

ABSTRACT

The richest kinds in Kurdish literature are folklore and folk literature. Folk literature is considered to belong to the public and is very common among the people. Kurdish (Kurmanji) Bayt, epic and narrative verse much valued in Kurdish Folk Literature. Epic (Destan) is one of the oldest literary genres. It is a literary genre from ancient times and is anonymous. In the epics, historical and social events that have a great impact on the society and imprinted on the memories of the society passed down in poetic form. “Dastan” or “Destan” is an Iranian word. In Kurdish (Kurmanji) are used some words for the “epic” or “Dastan” such as “Bayt” “Qiset”, “Qewl”, “Hikaye”, “Serhatî” and “Çîrok”. Bayt is an orally transmitted story which is either entirely sung or is a combination of sung verse and spoken prose. This study aims to introduce the genre of “Bayt” or verse story.

ÖZ

Kürt edebiyatında en zengin bölüm folklor ve halk edebiyatıdır. Halk edebiyatı halka ait kabul edilir ve halk arasında oldukça yaygındır. Halk edebiyatında Kürtçe (Kurmancî) beyt, destan ya da manzum hikâyelerin önemli bir ağırlığı bulunmaktadır. Destan en eski edebî türlerden biridir. Çok eski dönemlerde ortaya konulmuş olup anonimdir. Destanlarda toplum üzerinde büyük bir etki bırakan ve toplum hafızasında yer edinen tarihi ve sosyal olaylar manzum bir şekilde ortaya konulmuştur. “Dastan” ya da “Destan” İran kökenli bir kelimedir. Kürtçe’de (Kurmancî) destan için “Beyt” “Qiset”, “Hikaye”, “Qewl”, “Serhatî” ve “Çîrok” gibi kelimeler kullanılmaktadır. Beyt, bir hikâyeyi sözlü olarak nakleder. Bu anlatım tamamen şiirsel olduğu gibi aynı şekilde şiir ve nesir kombinasyonu şeklinde de olabilir. Bu çalışmanın amacı “Beyt” ya da manzum hikâye türünü tanıtmaktır.

1. Destpêk

Destan, vegotîneke gelêrî ye û motîfên mîtolojîk û efsanevî dihevine. Ev cûreyê edebî jî cûreyên din zêdetir bi hest,

raman û nasnama milletekî ve girêdayî ye. Destan peyveke Îranî ye û me’na hikayet, sergûzeşt, qisse û efsaneyan dide. Li îngilîzî hemberî vê peyvê; epic, epos, epepe, epic poem

* Bu çalışma, 22-23 Ekim 2020 tarihlerinde Muş Alparslan Üniversitesinde düzenlenen II. Uluslararası Muş Sempozyumunda sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

** Sorumlu yazar/Corresponding author.
e-posta: yasarkaplan@gmail.com

tê bikaranîn. Binyadê vê peyvê ji “epos”a yewnanî tê. Me’naya vê peyvê; çîrok, hikaye, kehanet û helbesta lehengî ye (Keskin, 2019: 177-178). Beyt jî cûreyekî edebî yê kurdî ye. Ev peyve bi ‘eslê xwe ‘erebî ye û me’na wê; mal, xîvet, ode, mesken û qonax e. Di edebîyata ‘erebî da ji bo salixdana biçûktirîn hêmanê helbestê tê bikaranîn. Ji du ristên (hevokên) hevqafiyê pêk tê (Çetin, 1992: 66). Lê belê di Edebîyata Kurmancî ya Gelêrî da me’neyeka cuda wergirtîye û bûye navê cûreyekî edebî yê gelêrî. Beyt, ji bo cûreya hunera devkî ya hikayet an qewiminekê bi terzê stirankî vedibêje tê gotin. Dibe ku qismekî hikayetê wek çîrok jî bê gotin. Lê belê qismê esasî bi awayê helbestkî an jî stirankî tê stîrîn. Beyt, hem bi dirêjbûna xwe hem jî bi hikayekirinê ve ji stîranê cuda dibe. Herwesa bi stîrana forma helbestkî ve jî ji çîrok û serhatîyan cuda dibe (Hassanpour, 2020).

Bi rastî ji aliyê dengbêj an jî beytbêjên kurmançîaxêv, peyva destanê nahêt nasîn û herwesa nahêt bikaranîn. Şûna vê peyvê, peyvên wek; beyt, çîrok, qiset, hikaye, serhatî tê bikaranîn. Tam di vê derê da divê nîqaş bê kirin gelo cûreyê edebî yê wekî “destan” tê nasîn û peyva di kurmançî da li şûna vê tê bikaranîn, “beyt”, heman tişt in an ji hevdu cuda ne? Gelo em dikarin herdu navan ji bo danasîna cûreyê edebî bi kar binin an jî em behsa du cûreyên cuda dikin? Herwesa vegotinên wekî “‘Elîyê Etmanekî û Filîtê Quto, Xecê û Sîyamend, Dewrêşê Evdî û hwd. yên serhatîyên evîne vedibêjin an jî li ser rûdanên qehremanîyê yên dema nêzik, her çend wekî “beyt” nehên pênasekirin jî mirov dikare wekî destan an beyt bide naskirin an na? Di pênaseya destanê da çend taybetîyên girîng hene. Taybetîya sereke, her çend minakên peşanî hebin jî destan vegotinên dirêj in, ji aliyê teşeyê ve manzûm in û ji gotin an rêzikên lihevhatî pêk tên. Xwedîyê ahengeke mûzîkê ne û bi terzê strankî tene gotin. Taybetîyek din ya girîng, nejrêzêbûna lehengan an jî rûdanê ye. Bi vê taybetîya xwe ve her çend nêzî mîtolojî û efsaneyan bibe jî ji wan cuda ye. Herwesa destan xwedî nasnameyê netewî ye û naveroka wê li ser şer, mîrxasî û qehremanîyê ye. Her çend mijarên wek evîne jî di nav wan da cih bigirin, mijarên sereke yên destanan mîrxasî û hemaset e (Keskin, 2013: 187-188). Heke beytên kurmançî digel destanê bê berawird kirin, heman hêman di nav beytan da jî dê bêne dîtin. Hem aliyê ruxsarî ve hem jî ji aliyê naverokê ve gelek nêzikî hev in.

Di nav kurmançîaxêvan da wekî cûreyê edebî peyva “beyt”ê li deverên Hekarî, Botan, Bahdînan û derdorên nêzikî van devaran berbelav e. Her çend ev peyve, li nav soranîaxêvan da bernîyas be jî, ji bilî ev deverên jorî behskirî, di herêmên kurmançîaxêv yên din da zêde nahêt nasîn. Bo nimûne heke “Zembîlfiroş” li Dihokê wekî “Beyta Zembîlfiroş” bê zanîn li Dîyarbekir wekî “Çîrok, Hikaye an jî Serhatîya Zembîlfiroş” tê zanîn. Herwesa herêmên peyva “beyt” li kar e, ji bo van vegotinên hemîyan peyva beyt nahêt bikaranîn. Bo nimûne ji bo “Dimdim” peyva “beyt” tê gotin lê ji bo serhatîya “Cembelîyê Kurê Mîrê Hekaryan û Binefşa Narîn”; çîrok, serhatî an jî hikayet tê bikaranîn. Em pêdihesin ku herêmên peyva “beyt”ê tê bikaranîn da jî, ferqek di navbera cûreyê wekî beyt tê binavkirin û cûreyên din da heye. Ev cudahiya di navbera herêman da ne tenê derbarê navlêkirinê da lê ye. Her wesa ji aliyê ruxsarî ve jî cudahî di navbera berhemên edebî yên di bin banê beyt, destan an çîroka manzûm da kom dibin hene ku li jêrî dê behs li ser wan bê kirin.

Cûreyê beyt di nav edebî dînê Êzidîyan jî heye. Beyt, piranî digel peyva “qewl”ê tê gotin. Lê bele her çend herdu cûre wekî tekstên dînî bêne zanîn jî qewl ji beyt an jî cûreyên din pîrozîr û mezintir tê qebûlkirin. Di qewlan da navên danêran zêdetir xuya dikin. Qewl piranî babetên dînî, îtîqadî û bawerîyê vedigirin (Qewlê Îmanê û hwd). Lê belê beyt zêdetir li dor babetên civakî, exlaqî, zuhdî, efsanevî, serhatîyên pêximber û ewliyan û evîne dizivire (Beyta Mîr Mihê, Beyta Şêxê Sen’an). Piranîya beytan ji malikên sêrêzî pêk tên (Reşo, 2004: 1/82-86).

Ji bo kesên gotina beytan îcra dike peyva beytbêj tê bikaranîn. Tiştê herî zêde ji bo beytbêjî pêdivî, bîr an jî hafîzeyêke bi hêz e. Piranîya beytbêjan bi tenê karê vegotina beytan dikin û ne şert e ku ew stîranan jî bibêjin an jî stîranbêj bin. Hîngê derbarê beyt an jî beytbêjan da, em dikarin ferqekê bêxin di navbera herêmên kurmançîaxêv da. Ji bo destnîşankirina vê cudahiye em dikarin çend têgehên bi kar binin: Wekî dabeşkirina Mela Mehmûdê Bazîdî, Hekarî-Rewendî (Bazîdî, 2010: 29-30) an jî têgehên wekî; xwecih û koçer, deştî û çîyayî, mîrgeh û nemîrgeh em dikarin bi kar binin. Em dikarin ferq û cudahiya teşe an jî ruxsarî ya heman beyt an destanê ya li herêm an diyalektên cuda tene vegotin jî peyda bikin. Bo nimûne versiyona Memê Alan (ya Hekarî, xwecih, çîyayî û mîrgeh) û versiyona (rewendî, koçer, deştî û nemîrgeh), her çend mijar neguhere jî ji aliyê teşe, bend, qafîye, selîqe, dirêjayî an jî bikaranîna peşanî ve ferq heye (Ji bo berawirkirina herdu versiyonan binerin. (Lescot, 1996 û Kaplan, 2019: 119-180). Dema bi hûrgilî li ser cûreyê beytên kurmançî bê rawestan mirov dikare çend taybetîyên wê yên cudaker derxîne meydanê.

2. Wezn û Qafîye

Berî her tiştî beyt; vegotinên dirêj û manzûm in û bi stirankî tene gotin. Piranîya beytan her çend manzûm bin jî dîsa hinek beytan da vegotina peşanî heye. Di rêzik (rist) û malikên (bend) beytê da kêş (wezn) û qafîye (serwa) hene. Wezn, sîstema birîtimkirin û hemahengkirina rêz û malikan e. Çimkî bi saya weznê hejmara kîteyên rêzan hindî hev dibin û ev jî îmkana hemahengbûna malikan pêk tîne. Rêkxistin û lêkdana dengên di her zimanekî da aheng û musîqeyêke taybet çêdike. Kêş û rîtm li dor maweyekî destnîşankirî dizivirin û ji tuxîbên xwe derbaz nabin, bi hevra ahengekê diafirînin û ev çende manzûmî ji peşanê cuda dike (Bavê Nazê, 2012: 165). Qafîye jî lihevhatina dengên dawîya her rêzeke malikê ye. Dubarebûna dengên awazeke taybet ji bo hozanê çêdike û bi harîkarîya kêş û rîtmê ve ahengekê pêk tîne (Bavê Nazê, 2012: 131). Wezna helbesta kurdî ya gelêrî xwemal e. Di kurdî da du cûre wezin hene: Wezna bi kêşe û wezna serbest. Di wezna bi kêşe da hejmara kîteyên rêzikên malikê hindî hev in. Bo nimûne:

“Şêr ‘Elîyê gulgulî = 7

Wî birî dane milî = 7

Rawesta ser Duldulî” = 7 (Beyta Hetem), (Kaplan, 2019: 323).

“Erê Xano, tu kurmançî = 8

Tu qebûl bike vî tancî = 8

Heke ber topan armancî” = 8 (Kela Dimdim), (Kaplan, 2019: 97).

“Zuleyxa Xatûn Misrê bû = 8
 Daîma li ser qesrê bû = 8
 Sê sed bar xirşê di wê bû = 8
 Ji xeyrî qemçî w dînarê” = 8 (Yûsûf û Zuleyxa), (Kaplan, 2019: 257).

Di wezna serbest da hejmara kîteyên di malikekê da hindî hev nînin lê heke hejmara kîteyên rêzikan hindî hevdu nebin jî divê qatên hevdû bin. Bo nimûne heke rêzika pêşiyê ji sê kîteyan pêk bê, divê hejmara kîteyên rêzîkên di yê heman malikê ji şeş an jî ji neh û qatên wê pêk bê. Herwesa hejmara kîteyên malikekê çawan bin, divê hejmara kîteyên malikên din yê heman konseptê jî wisa bin. Lê belê pirî caran rîayet bi vê qaîdê nahêt kirin. Bi dirêjkirin an jî daqurtana dengên ve hejmara kîteyan bi qasî hev dikin. Lê, çî wezna bi kêşe çî jî ya serbest be muheqeq qafiyê heye. Bo nimûne:

“Keko, ez dê kaxezekê binivîsim ji hubrêo = 16
 Ez dê bavême dîwana heqyêo = 11
 Ez dê rakem heta roja heşrêo = 11
 Ez dê bideme destê Pêxîmberê Xudêo = 14
 Roja heşr û neşrê sed hezar pê tene cihê pêyekî = 17
 Li Pêxîmberê Xudê û her çar yaran dê ji te bikem evê şikayetêo” = 24

“Keko, ez dê kaxezekê reş bikem j’ rengê qudretê = 16
 (Ez) dê bavême dîwana heqan(i)yetê = 11
 Ez dê rakem ta roja qîyametê = 11
 Ez dê bideme destê Pêxîmberê ummetê = 14
 Roja qîyametê sed hezar pê tene cihê pêyekî = 17
 Li nik Pêxîmberê Xudê û her çar yaran dê ji te bikem evê şikayetê” = 24 (Mem û Zîn), (Kaplan, 2019: 177-178).

Malikên beytan herî kêr ji sê ristan pêk tên. Lê belê dibe ku hejmara ristan heta dereceyekê zêde jî bibe. Mesela “Beyta Sînemxanê” her bendek jî şeş ristan pêk tê:

“Qesra Sînem tê zêr e
 Di nîveka behrê da
 Ezê çûmê xewasî
 Nehîngê mezin rê da
 Çûm da geh(i)me miradê
 Felekê çerxek lê da” (Beyta Sînemxanê), (Kızılkaya, 2000: 126).

Di hinek beyt, destan an jî çîrokên manzûm da malik gelek dirêj in û jî sedan ristan pêk tên. Ev cûre vegotin di herêmên (rewendî, koçer, deştî û nemîrgeh) da berbelavtir in. Qalibên qafîyan yê standart yê wekî “anî, ane, îmî, înim, îye, aye” tê bikaranîn. Em dikarin ev cûreyê qafiyê wekî “qafîya nijandî” pênase bikin. Lê bele taybetî di dawîya çîrokê an jî di dîyalogan da malikên wezna serbest ya bi qafiyeyên ne standart tê bikaranîn.

“Bajarê Mixribê bajarekî ezîm î pir giran e,
 Li ser heftî çîyan e.
 Li ser sê sed û şêst û şeş qafîyan e.
 Her qapikê li ser sê sed û şêst û şeş walilixan e.
 Her walîlikê li ser sê sed û şêst û şeş midirlixan e.
 Timam di destê Eli begê, Emer begê, Elmaz begê de ye, sê biran e.
 Xwedîyê tewlê nijda, boşê dewa, xarê mîyan e,
 Miftê devê sindoqê zêra barê çel û pênc begilan e,
 Xwedîyê xezîne û defîne giran e,
 Xwedîyê sûk û çarçîyan e.” (Memê Alan), (Lescot, 1996: 73).

Heke bi hûrgilî li ser bê rawestan derdikeve meydanê ku vegotinên wekî beyt tene binavkirin, pirtir xwedîyê wezn û qafiyê ne. Lê belê nimûneyên wezna serbest jî hene.

3. Naveroka Beytan

Dema em li naveroka beyt, destan an jî çîrok û hikayeyên manzûm binêrin, em dê bibînin ku mijarên cuda cuda dihewînin. Mijarên qehremanîyê (Beyta Dimdim, Rustemê Zal, Hemê Mûsê, Selmanê Sindî, Şerê Kolana Qumrîyê, Beyta Biraşîmhanê Hekarî, Kerr û Kulik û hwd.), mijarên evîne (Memê Alan, Xecê û Sîyamend, Dewrêşê Evdî, Le’lîxana Goveyî, Ferx û Sîfî û hwd.) û mijarên dînî (Mîr Mihê, Yûsûf û Zuleyxa, Hespê Reş, Sîseban, Avdel Umeran, Şêxmend, Zembîlfiroş û hwd), mijarên siruştê (Beyta Biharê, Beyta Aşî, Beyta Kewan û hwd.), mijarên pêkenîyê (Beyta Kêçan, Beyta Mişkan û hwd). Naveroka vegotinên tenê wekî beyt tene pênasekirin, piranî li ser du mijaran radiwestin: Mijarên qehremanî û dînî. Bo nimûne; Beyta Dimdim, Şerê Kolana Qumrîyê, Rustemê Zal, Yûsûf û Zuleyxa, Zembîlfiroş, Avdel Umeran, Beyta Hetem, Beyta Şêxmend, Beyta Mîr Mihê, Beyta Îbrahîmê Kurê Pêxîmberî, Beyta Qiyametê, Beyta Sekeratê û hwd. Ev nimûne piranî bi wezna bi kêşe û bi qafiyê ne. Di nava soranîaxêvan da naveroka beytan berfirehtir e û serhatiyên evîni jî di bin vî banî da cihêkî muhim digirin. Bo nimûne; Şêxî Sen’an, Las û Xezal, Şor Mehmûd û Merzîngan, Mehr û Wefa, Baram û Gulendam, Şêx Ferx û Xatûn Estî û hwd (Ji bo zêdetir agahîyan bnr. Qazî, 2007; Qeredaxî, 2008). Di nava kurmanîaxêvan da taybetî deverên peyva beytê nehêt bikaranîn, serhatî, çîrok an jî hikayeyên manzûm hemî cûre naverokan vedigire. Bo nimûne; Xecê û Sîyamend, Kerr û Kulik, Dewrêşê Evdî, Xerîbo û Gewrê, Osê Zerî, Hemdîn û Şemdîn, Şerê Kalo û Hemê Zerî, Binefşa Narîn û Cembelîyê Kurê Mîrê Hekarîyan, Seyrê û Alîyê Mamed, Sêva Hacı, Keja Gulîsor û Salîhê Nasir û hwd. Piraniya van nimûneyan bi wezna serbest û qafîya nijandî hatine honandin.

4. Danêrên Beyt an Destanan

Beyt û destan ji ber ku danêrên wan nahên zanîn wekî malê gel hemîyê tê qebûl kirin. Di navbera nenasîna danêrî û nebûna danêrî da ferqek heye. Beyt û destan her çend bîngeha xwe jî çîrok û rûdanên gelêrî wergire jî muheqeq danêrekî pêşiyê heye. Lê ji ber borîna demê, hatîye ji bir kirin. Ji ber vê çendê em dikarin bibêjin ne ji ber nebûna danêrî lê belkî ji ber nenasîna danêrî ev cûre vegotin wekî malê gelekî tê qebûl kirin. Bo nimûne Mela Mehmûdê Bazidî dîyar dike ku serhatîya Xecê û Sîyamend pêşiyê li ser bendên xwişka Sîyamendî ya hinek bend li ser birayê xwe gotî dest pê kirîye (Bazidî, 2010: 76-77). Ev gotine ji aliyê gel ve hatine bergerm kirin û paşî dengbêjan ev bendene dirêjtir û dewlementtir kirine û bi derbasbûna demê ra tevnê rûdanê hatîye berfirehkirin û motîfên cuda cuda ketine tê da. Bi vî rengî jî forma pêşîn derketîye û formeke berfirehtir wergirtîye. Lê belê hinek beyt û destan gelek domdirêj in, demekî gelek zêde li ser borîye. Ji ber vê çendê, derbarê danêr û forma wê ya pêşîn çî tişt nahête zanîn. Dîsa em ji gelek nimûneyên din jî dizanîn ku ji aliyê dengbêj an beytbêjan ve, li ser rûdanê girîng ya şop li ser hîs û bîra civakê hiştî vegotinên dirêj hatine honandin. Wesa xuya ye piştî rûdana Kela Dimdim, dengbêjekî ev rûdane kirîye beyt û pêşkêşî civakê kirîye. Hinek dengbêjên din ev forme dewlementtir û rengintir kirine û paşî forma xwe ya dawîyê wergirtîye. Herwesa Beyta Biraşîmhanê Hekarî, ji bo pîrozkirina serkeftina Mîrgeha Hekarîyan li hemberî Îranîyan jî aliyê beytbêjekî ve hatîye honandin. Hinek beyt, taybetî yê dînî, li ser rûdanên xeyalî hatine

honandin. Taybetî beyt û destanên li ser Hz. Êmer, Hz. Alî, Hz. Hesen, Hz. Huseyn û hwd. mirov dikare van cûreyan di bin banê fûtûhatname, zafername û xezawatnameyan da binirxîne. Beytên dîni taybetî li medrese û tekyayan belav in û ji aliyê derwêşên gerîde ve bi lêdana defe tene stîrin. Gelek beyt, destan an jî çîrok û serhatiyên di nava gel da belav, ji aliyê nivîskarên bernîyas ve bi naverokeke cuda an jî bi heman naverokê hatine nivîsîn. Bo nimune; vegotinên wekî Zembîlfiroş, Hespê Reş, Sîseban, Kela Dimdim, Şêxê Sen'anîyan ji aliyê nivîskar û helbestvanên klasîk ve ji nû ve hatine nivîsîn.

5. Destpêk û Dawîya Beytan

Di beyt û destanan an jî hikaye û çîrokên manzûm da destpêk û dawî gelek girîng in. Di destpêkê da danasîna vegotinê tê kirin û bala guhdêran tete vekêşan li ser meselê. Di dawîyê da muheqeq ji bo guhdarên hazir du' a tê kirin. Her çend gelek caran destpêka vegotinê bi helbestkî be jî hinek caran bi pexşanî jî dest pê dike. Ev çende bo dawîyê jî lê ye. Bo nimûne:

“Xulimîne xulimîne
Gelî xelk û alemîne
Guh biden dil û yeqîne
Qiseta Xanê Lepzerîn e (Destpêk)

“Hey Dimdim kavî û wêran
Meskenê piling û şêran
Rovî lê d'ken geşt û gêran
Rehmet day û babêd guhdêran” (Dawî, Kela Dimdim), (Kaplan, 2019: 21, 118).

“Gelî xelk û alemê
Hunê guhê xwe bidene min vê demê
Ez dê bêjim qiseta Zînê û Memê” (destpêk, Mem û Zîn), (Kaplan, 2019: 120).

“Ji wê rojê hetake vê seetê
Siti û Ferx bûne bûk û zavayêd di axretê
Rehmet li day û babêd û hazir û guhdar û cema'etê” (Dawî, Ferx û Siti), (Kaplan, 2019: 211).

“Yaqûbî donzde kur jê bûn
Her donzde fêris û çê bûn
Çavêd day û baban lê bûn
Yaqûb zor pê şukirdar e (destpêk)

Çi serhatiyek di çê ye
Yê di xudanê sebrê ye
Dê bibît mîrê Misrêye
Rehmet her kesê guhdare” (Dawî, Yûsûf û Zuleyxa) (Kaplan, 2019: 250, 270).

“Liyane, liyane, liyane, liyane, liyane, liyane
Lo lo mamo sibe ye serê min dêşe dilê min bi kovan e
Min di 'Emê bi sê dangan banî dikir 'Elî çelîkê di mêran e
Serê min bi te ra bi qurban e
Emrê birazîyê min taze daketiye çardane
Emrê mamê te hatîye, berxê, not û nehane
Îsal heft sal e li nava me da nebarîye qître ba û barane
Di nava me da bûye xelayîka dext û dane
Lawo tu rabe bikeve nava 'ela Etmanekane
Bibîne tevdîra karwanekî girane” (Destpêk, 'Elîyê Etmanekî û Filîtê Quto) (Dengbêj Nûroyê Meyter, 2020).

6. Encam

Di vê gotara kurt da em dikarin derbarê beytên kurmançî da van çend encaman dîyar bikin.

Cûreya edebîyata gelêrî ya wekî “beyt” tê binavkirin, taybetî li herêmên kurmançîxêv yê dikevin navbera Çemê Dicle heta Gola Êrmîyê û Mûsil heta Gola Wanê belav e. Nuansa “beytê” yê wekî hikaye, çîrok an jî serhatî tene binavkirin li Serhedê, Berîyê û Xeta Feratê belav e. Dengbêj an jî beytbêj, peyva destanê bi kar naînin.

Piranîya beytan bi wezna bi kêşe û qafiye ne. Nimûneyên li Serhedê, Berîyê û Xeta Feratê bi wezna serbest û qafiya nijandî hatine honandin. Lê belê di herdu herêman jî wezna serbest tê bikaranîn.

Mijarên beytê yê sereke qehremanî û dîn e. Lê belê mijarên evînî û sîrûştî jî cih digirin. Herêmên peyva beytê nehêt bikaranîn mijarên evîn û qehremanîyê zêdetir in.

Her çend hinek bendên beyt an jî versiyonên wê yê li Serhedê, Berîyê û Xeta Feratê, wekî stiran bêne gotin jî, ji ber dirêjbûna wan wekî stiran nahên qebûlkin.

Ne mumkîn e ku hemî beyt an jî versiyonên wê yê dîn wekî destan bêne qebûlkin. Her destanek heman demê da beyt, hikaye, serhatî an jî çîroka manzûm e, lê her beyt, hikaye, serhatî an jî çîroka manzûm nabe destan. Ji bo wekî destan bê qebûlkinê divê hinek mercan pêk bîne.

Jêder

Bavê Nazê, (2012). *Ferhenga Têrmên Wêjeyî*. Duhok: Çapxana Hewar.

Çetin, N. M. (1992). “Beyt”. *DÎA İslam Ansiklopedisi* 6/66.

Dengbêj Nûroyê Meyter, ‘Elîyê Etmanekî û Filîtê Quto. (Erişim: 12. 09. 2020), <https://www.youtube.com/watch?v=kr-OoEkXkOw&t=1829s>

Hassanpour, A. (1990). “Bayt”, *Encyclopædia Iranica* (Erişim: 10. 09. 2020), <https://www.iranicaonline.org/articles/bayt-folk-art>

Kaplan, Y. (2019). *Beyt û Destanên Kurdî*. İstanbul: Nûbihar Yayınları.

Keskin, N. (2019). *Folklor û Edebîyata Gelêrî*. Stembol: Avesta Yayınları.

Kızılkaya, M. (2000). *Kayıp Diwan*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Lescot, R. (1996). *Memê Alan*. İstanbul: Weşanxana Orfeus.

Mela Mehmûd Bazidî, M. M. (2010). *Cami'eya Risaleyan û Hikayetan Bi Zimanê Kurmançî*. Ziya Avcî (Amadekar). İstanbul: Lis yayınları.

Reşo, X. C. (2004). *Perin ji Edebê Dînê Êzdiyan*. Duhok: Weşanxana Spîrêz.